

СЕКЦІЯ 8

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО ІГРОВОГО ПРОСТОРУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ORGANIZATION OF HOME GAME SPACE OF A PRESCHOOL CHILD

У статті розглядається роль батьків в організації домашнього ігрового простору дитини дошкільного віку. Зазначено, що на розвиток особистості дитини дошкільного віку впливає безліч факторів, і природних і соціальних, як стихійних, так і спеціально організованих, зокрема ігровий простір, тобто середовище, у якому дитина перебуває й за допомогою якого вона вчиться себе реалізовувати як особистість. Підкреслено, що якісна організація домашнього ігрового простору сприяє гармонійному поєднанню психічного, фізичного й духовного розвитку дитини. Доведено, що для дитини дошкільного віку дуже важливо, як організований ігровий простір, який її оточує, наскільки він доступний для сприйняття й розуміння та може задовольняти її потреби. Виявлено тенденцію в батьків до штучного прискорення розвитку власних дітей; досліджувані мало приділяють уваги сюжету гри й рівню проникнення дитини в гру. З'ясовано, що до провідних мотивів організації батьками якісного ігрового простору дитини дошкільного віку, на жаль, не входить спрямованість на розвиток особистості дошкільника, визнання того, що ігровий простір повинен стати джерелом знань малюка, його соціального досвіду, у тому числі й ігрового. Підтверджено, що досліджувані не вбачають своїм завдання брати активну участь в іграх власних дітей. Виділено чотири рівні активної включеності батьків у процес ігрової діяльності власної дитини: нульовий, перший, другий і третій. Підкреслено, що екологічність ігрового простору батьки пов'язують виключно з придбанням дороговартісних іграшок. Виявлено, що зміст реалізованих ігрових дій, матеріальна наповненість домашнього ігрового простору, його динамічність, мобільність і включеність дитини в активну ігрову діяльність потребують суттєво інших підходів. Констатовано наявність суперечок між необхідними та дійсними уявленнями батьків щодо якості організації домашнього ігрового простору дітей дошкільного віку.

Ключові слова: ігровий простір, ігрова діяльність, дитина дошкільного віку, батьки, організація ігрового простору.

The article considers the role of parents in the organization of home play space of a preschool child. It is noted that the development of the personality of a preschool child is influenced by many factors, both natural and social, both spontaneous and specially organized, in particular, the play space, ie the environment in which the child is and through which he learns to realize himself as a person. It is emphasized that the quality organization of home play space contributes to the harmonious combination of mental, physical and spiritual development of the child. It has been proven that it is very important for a preschool child how organized the play space that surrounds him is, how it is accessible for perception and understanding and can meet his needs. The tendency of parents to artificially accelerate the development of their own children was revealed; the subjects pay little attention to the plot of the game and the level of penetration of the child into the game. It was found that the leading motives of parents to organize quality play space for preschool children, unfortunately, do not include the focus on the development of the preschooler's personality, recognition that the play space should become a source of knowledge for the child, his social experience, including play. It was confirmed that the respondents do not see their task as taking an active part in their own children's games. There are four levels of active involvement of parents in the process of play activities of their own child: zero, first, second and third. It is emphasized that parents associate the environmental friendliness of the play space exclusively with the purchase of expensive toys. It was found that the content of the implemented game actions, the material content of the home play space, its dynamism and mobility and the child's involvement in active play activities require significantly different approaches. The existence of disputes between the necessary and actual ideas of parents about the quality of the organization of home play space for preschool children was stated.

Key words: play space, play activities, preschool child, parents, organization of play space.

УДК 159.923.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.15.39>

Бондар О.П.
аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Постановка проблеми. Проблема організації ігрового простору дитини дошкільного віку нині стоїть особливо гостро, оскільки в умовах сучасних суспільних змін на перший план висуваються завдання гуманізації процесів виховання й навчання, зміцнення фізичного

та психічного здоров'я дітей, їхнього повноцінного розвитку [1]. Психолог Д. Фельдштейн зазначив, що нинішнє покоління дітей, з одного боку, значно випереджає всі попередні, володіючи багатьма новими здібностями й можливостями, а з іншого боку, за мінімально

короткий період різко знизився когнітивний розвиток дітей дошкільного віку, рівень їхньої енергійності, бажання активно взаємодіяти з іншими дітьми й дорослими. Крім того, змінилася позиція батьків стосовно дітей, у якій варто виділити низький рівень батьківської мотивації; збільшення байдужості до дітей (не конкретних батьків до своєї дитини, а взагалі дорослої людини до дітей); утрату відповідальності за дітей; утрату контролю та причетності дорослого до світу дитинства. Сьогодні зруйновані практично всі структури, які здійснюють міжпоколінний зв'язок дорослих і дітей. Усе це відбувається на фоні деградації виховного компонента в освіті, у яку ввійшов економічний термін «освітні послуги». Іншим важливим фактором є зміна життєвого простору, у якому перебуває сучасна дитина дошкільного віку. Це не просто інший світ, а й інше сприйняття дитиною цього світу. Це нові урбаністичні структури й організація життя в них, нові швидкості, ритми, збільшення рухливості, мобільності сучасної людини тощо. Завдяки Інтернету й телебаченню широко відкритий простір загальнолюдського життя, що створює можливості перебування дітей відразу в декількох тимчасових, історичних, географічних, етнокультурних та інших просторах. Отже, на розвиток особистості дитини дошкільного віку впливає безліч факторів, і природних, і соціальних, як стихійних, так і спеціально організованих, зокрема ігровий простір, тобто середовище, у якому дитина перебуває й за допомогою якого вона вчиться себе реалізувати як особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У психології «ігровий простір» розглядалася як один із найважливіших факторів, під впливом якого детермінується процес і результати розвитку дитини дошкільного віку (Дж. Брунер, Л. Виготський, С. Рубінштейн, С. Френе та інші). З погляду психології ігровий простір – це процес і результат, умова саморозвитку дитини дошкільного віку (А. Леонтьєв). Актуальність вивчення організації й впливу домашнього ігрового простору на психічний розвиток дитини дошкільного віку зумовлена зрушеннями, які відбуваються зараз у сфері дошкільця, спрямованими на вдосконалення якості [3]. Дослідженням впливу домашнього ігрового простору на дітей дошкільного віку займалися А. Бурова, А. Усова, Л. Артемова, М. Шуть, О. Шевцова, І. Карабаєва, Т. Піроженко й інші. Домашній ігровий простір – це свого роду проєкція оточення дитини дошкільного віку, яка відображає її внутрішній світ [2]. Ключова роль у якісній організації домашнього ігрового простору дітей дошкільного віку належить батькам.

На основі теоретичного опрацювання наукової літератури варто зазначити, що якщо вивченню організації ігрового простору

дитини дошкільного віку в дитячому садку незначна кількість наукових праць усе-таки присвячена, то дослідження домашнього ігрового простору не стало спеціальним предметом наукового аналізу психологів. Нами здійснена спроба проаналізувати зміст та особливості організації домашнього ігрового простору дитини дошкільного віку з погляду можливостей забезпечення повноцінної гри та розвитку дитини. У домашніх умовах у дитини дошкільного віку має бути власний ігровий простір, обладнаний з урахуванням її психофізичних особливостей і можливостей. Для дитини дошкільного віку дуже важливо, як організований ігровий простір, який її оточує, наскільки він доступний для сприйняття й розуміння та може задовольняти її потреби [7]. Разом із тим батькам варто докласти максимум зусиль, щоб домашній ігровий простір їхньої дитини не завдавав їй шкоди. Батькам обов'язково потрібно враховувати всі особливості й потреби власних дітей.

Постановка завдання. Саме тому, урахувавши виділені нами в попередніх наукових роботах чотири компоненти якісної організації ігрового простору (змістовий, матеріальний, організаційний, особистісний), ми здійснили спробу проаналізувати ігровий простір дитини дошкільного віку в домашніх умовах і зробити висновки з погляду його можливостей щодо забезпечення ефективної ігрової діяльності й повноцінного психічного розвитку дитини в умовах гри. Організовуючи дослідження, ми мали на меті отримати якісні показники із цієї проблеми, тобто визначити ті слова, параметри, котрі батьки вживають щодо ігрового простору та його впливу на психічний розвиток дитини, які основні проблеми виникають у процесі організації ігрового простору, наскільки батьки мотивовані до якісної організації ігрового простору власної дитини та чи роблять вони акцент на екологічності ігрового простору. Саме тому метод фокус-груп визначено як найпродуктивніший для досягнення поставленої мети. Метод фокус-груп, чи групове глибинне інтерв'ю, належить до так званих «гнучких», чи якісних методів дослідження. Завданням використання якісного методу в нашому випадку було формування списку так званих «гіпотез існування», тобто списку думок, оцінок або висловлювань, що існують у батьків стосовно специфіки й особливостей організації домашнього ігрового простору дітей дошкільного віку та мають ненульову ступінь поширення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фокус-групове обговорення проблеми якісної організації домашнього ігрового простору дітей дошкільного віку, на нашу думку, є набагато продуктивнішим, ніж з'ясування думок методами анкетування й індиві-

дуального інтерв'ювання. Воно продуктивніше з огляду на такі фактори:

- взаємодія батьків у фокус-групі стимулює глибші відповіді й дає можливість з'явитися новим ідеям щодо організації домашнього ігрового простору власної дитини;

- ми мали змогу спостерігати за ходом обговорення батьками проблеми організації домашнього ігрового простору власної дитини, на що вони звертають увагу, й одержати з перших рук інформацію про їхні мотиви, установки й уподобання в процесі організації ігрового простору;

- у нас виникла можливість проникнути у внутрішній світ батьків, отримати уявлення про цінності, позиції та установки щодо організації домашнього ігрового простору власної дитини;

- забезпечувалося збирання реальних даних безпосередньо від батьків;

- модератор мав змогу апробувати незаплановані питання, які виникали в процесі обговорення організації домашнього ігрового простору дітей дошкільного віку (метод є гнучким);

- обґрунтованість результатів є високою, оскільки метод простий і зрозумілий у застосуванні, до того ж результати не оформляються у вигляді складних таблиць.

Дослідження було ретельно спланованою акцією, що передбачала цикл послідовних дискусій. Мета фокус-груп полягала в тому, щоб допомогти розкритися батькам і з'ясувати, що вони думають стосовно особливостей організації домашнього ігрового простору власної дитини. Велику увагу ми звернули на процедуру проведення дослідження. Було дотримано обов'язкових 10 кроків ефективної фокус-групи: постановка мети проведення фокус-групи; складання розпорядку роботи; відбір і запрошення учасників; формулювання питань; підготовка сценарію; вибір координатора; вибір місця проведення фокус-груп; проведення фокус-груп; інтерпретація результатів; післядія (повідомлення учасникам результатів фокус-групи).

У ході дослідження обстежено 45 дитячих домашніх ігрових кімнат дітей дошкільного віку м. Вінниці й опитано 90 батьків. Більшість дітей були з повних сімей, середнього достатку. Освіта батьків середня, спеціальна й вища. Особливий акцент нами зроблено на тому, що ігрова кімната дитини є територією її життя, гри, фантазії й відносин. Для створення будь-якої ігрової ситуації або простору відпочинку й усамітнення дитині потрібен необхідний набір ігрових матеріалів та іграшок, які допоможуть утилити будь-яку її фантазію. Серед таких матеріалів ми відзначили поліфункціональні матеріали (різнорозмірні подушки, матраци, гамаки, тканини), прищипки для фіксації, дошки, крісло-мішок, великі й малі картонні

коробки для будівництва будиночків, хатин, а також для покриття жорстких поверхонь при фізичній активності тощо. Нами звернута увага на такі принципи організації домашнього ігрового простору дитини дошкільного віку:

- якомога більше вільного простору, який може зонуватися й перебудовуватися залежно від ігрового задуму;

- багато різноманітності та якомога менше меблів;

- натуральні матеріали;

- спокійні кольори, що відповідають характеру дитини;

- наявність зони вільної творчості для експериментування з матеріалами;

- можливість пристосувати одну стіну під створення артоб'єктів (пробкова поверхня, великі листи шпалер або ватману, художні приналежності у вільному доступі);

- можливість створення місця усамітнення, захищеного й закритого для входу інших мешканців і гостей;

- можливість зміни комплекту іграшок, організація парціального пред'явлення ігрових матеріалів у міру згасання й відновлення інтересу до різних іграшок.

Зупинимося детальніше на отриманих результатах проведеного нами фокус-групового дослідження. Констатувальне дослідження особливостей організації домашнього ігрового простору дітей дошкільного віку за допомогою фокус-групи дало можливість отримати такі результати:

1. Змістовому компоненту в організації домашнього ігрового простору дитини дошкільного віку батьки приділяють недостатньо уваги. Вони переконані, що гра – це даремне заняття, яке забирає багато часу в дитини; важливішим і перспективнішим є навчання та засвоєння чогось нового. Респонденти стверджують, що, на відміну від ігрових, навчальні дії дають можливість дитині проявити свою ініціативу й творчу активність; виконуючи їх, дитина вчиться контролювати й оцінювати себе; розуміти те, що вона робить. Батьки намагаються штучно прискорити розвиток дітей, вони не приділяють увагу сюжету гри та рівню проникнення дитини в гру. Досліджувані не усвідомлюють того, що в грі відбувається первинна, емоційно-дієва орієнтація в різноманітності й змісті людської діяльності, виникає усвідомлення дитиною власного місця в системі взаємодії з дорослими.

2. Організаційний компонент ігрового простору дитини дошкільного віку, на думку батьків, визначається «обстановкою, яка оточує дитину». Досліджувані стверджують, що «створити комфортну обстановку не так складно», достатньо обрати кольорову гаму, придбати якісні меблі, поклеїти шпалери, помістити килим й розставити іграшки. Зна-

чна частина батьків демонструє відсутність розуміння того, що якість організації ігрового простору суттєво впливає на подальший психічний розвиток малюка. Вони не враховують того, що ігровий простір дитини дошкільного віку має бути динамічним і мобільним, тобто дитина має перебувати в середовищі вільного вибору дій, яке формує мотивацію до активного його використання. Іграшки, матеріали й обладнання мають легко переноситися з однієї частини приміщення в іншу. Варто підкреслити, що батьки не надають особливого значення характеру розміщення ігрового обладнання. Вони стверджують, що наявність різного роду подушок, матраців, гамаків, прищипок для фіксації, дощок, крісел-мішків, картонних коробок для будівництва будиночків тощо лише захарщує ігровий простір. До провідних мотивів організації батьками якісного ігрового простору дитини дошкільного віку, на жаль, не входить спрямованість на розвиток особистості дошкільника, визнання того, що ігровий простір повинен стати джерелом знань малюка, його соціального досвіду, в тому числі й ігрового.

3. Особистісний компонент ігрового простору дитини дошкільного віку, на жаль, привертає найменшу увагу батьків, тобто досліджувані не розуміють, що, для того щоб матеріали, обладнання й іграшки слугували інструментом психічного розвитку дитини, необхідно навчити дітей грати з ними. З відповідей досліджуваних можна зробити висновок, що вони не вбачають своїм завданням брати активну участь в іграх власних дітей. Лише деякі респонденти зазначили, що спільна з дитиною ігрова діяльність є важливою, дає можливість краще зрозуміти власну дитину та розділяти з нею радість нових спільних відкриттів. Усі інші батьки переконані, що для вироблення соціальних, когнітивних, мовних і саморегулятивних навичок дитині достатньо взаємодіяти з іншими дітьми. Саме тому, на думку опитуваних, одним із важливих завдань сучасних батьків є сприяння систематичному процесу взаємодії власної дитини з іншими дітьми. Респонденти не усвідомлюють того, що одним із важливих завдань, яке стоїть перед ними, є їхня власна залученість до активності дитини.

4. Матеріальний компонент посідає одне з провідних місць в організації батьками домашнього ігрового простору власної дитини. Батьки особливо увагу звертають на наповненість домашнього ігрового простору власної дитини різноманітними іграшками. Однак не всі досліджувані звертають увагу на якісні та змістові характеристики іграшки. Батьки відкидають важливість наповнення домашнього ігрового простору дитини дошкільного віку різного роду матеріалами й обладнанням. Недостатньо уваги в організації домашнього

ігрового простору власної дитини батьки приділяють й групуванню об'єктів за функціональними ознаками відповідно до різних видів ігрової діяльності. Досліджувані не розуміються на тому, що матеріали й обладнання мають бути поліфункціональними, тобто дитина повинна мати можливість по-різному їх використовувати, залежно від мети ігрової діяльності.

5. Усіх батьків за рівнем власної активної включеності в процес ігрової діяльності дитини нам вдалося поділити на чотири групи:

– нульовий рівень активності. Досліджувані демонструють відсторонену поведінку щодо ігрової діяльності дитини, рідко бачать власну необхідність включатися в неї. Надають перевагу різного роду зовнішнім стимуляторам, тобто аніматорам, комп'ютерним іграм, мультиплікаційним фільмам тощо. Щоб зрозуміти власну роль в ігровій діяльності дитини, їм необхідно аргументовано, в деталях описати її важливість. Досить складно їх переконати в тому, що якісна ігрова діяльність дитини ґрунтується не на простій маніпуляції іграшками, а на процесі, у якому створені умови для самовираження, дослідження, цікавості, що йдуть зсередини й ефективно впливають на психічний розвиток дитини;

– перший рівень активності. Батьки проявляють помірну залученість до ігрової діяльності власної дитини, тобто стають активними учасниками ігрового процесу лише в тих випадках, коли в них є вільний час або якщо дитина наполегливо проситиме їх про це. Готові втручатися в ігровий процес, якщо помітили, що їхню дитину виключили з гри, і здійснювати спробу повернути її назад;

– другий рівень активності. Це ті батьки, які активно включаються в ігрову діяльність власних дітей. Вони підкреслюють важливість активності дорослих у процесі створення сприятливих умов для пізнання дитиною світу, тобто покладають на себе відповідальність за різноманітність і безпечність розвивально-ігрового простору, його підтримку та налагодження взаємин з власними дітьми. Характеризуються готовністю виступати в ролі ініціаторів дитячої гри, урахувувати бажання власних дітей, долучатися до організації ігрової діяльності та домовлятися з власними дітьми;

– третій рівень активності. Це батьки, які проявляють надмірну активність в ігровій діяльності власних дітей. Досліджувані є прихильниками ідеї раннього розвитку, саме тому переконані, що дорослі сохвилини мають чимось займати, розважати й розвивати дитину. Респонденти з легкістю заперечують ідеї, які пропонує дитини в процесі гри, і намагаються тримати весь процес гри під власним контролем. Вони не враховують справжні інтереси й потреби дитини, а також не розуміють процесу спонтанної ігрової діяльності.

Щодо екологічності ігрового простору, то батьки зазначають, що його створення заслуговує на увагу, і не виключають можливості в майбутньому це враховувати. Однак є частина опитаних, які стверджують, що екологічність ігрового простору виключно пов'язана з придбанням дороговартісних іграшок. Батьки зазначають, що якщо іграшка дороговартісна, то це означає, що вона відповідає всім вимогам безпеки, тобто виготовлена з нешкідливих матеріалів, пофарбована нетоксичними фарбами, не має гострих виступів тощо. Крім того, на думку респондентів, екологічними є іграшки, виготовлені з натуральних матеріалів. Екологічному змісту іграшок досліджувані взагалі не приділяють уваги. Вони не усвідомлюють того, що важливою й необхідною характеристикою будь-якої іграшки є її розвивальний потенціал. Лише незначна кількість респондентів звертає увагу на виготовлення іграшок власними руками спільно з дітьми.

Отже, варто працювати над тим, щоб батьки зрозуміли, що майбутнє їхньої дитини багато в чому залежить від виховання в сім'ї, тому вони повинні серйозно підійти до організації домашнього ігрового простору власної дитини [4]. Зрозуміло, що сім'ї живуть у різних квартирних умовах і мають різні можливості для організації дитячого ігрового простору. Однак варто максимум зусиль докласти до того, щоб створити таке середовище, у якому б дитина більш активно і швидко пізнавала навколишній світ у всій його різноманітності. Батьки мають усвідомити, що домашній ігровий простір дитини дошкільного віку забезпечує різні види активності (мовну, ігрову, розумову тощо). Для дитини дуже важливо, як організований домашній ігровий простір, у якому вона перебуває, наскільки цей простір є їй доступним для сприйняття й розуміння чи може він задовольняти її потреби. Розширюючи поле діяльності дітей, варто піклуватися про розумне поєднання зон діяльності: книги, мольберти, мозаїка повинні знаходитися ближче до світла. Варто створити для дітей ситуацію активного пошуку, щоб щось використовувати, потрібно встати, пройти, про-

бігти. Ігровий простір дитини дошкільного віку повинен бути підлаштований до різного роду трансформацій. Іграшки, які перестали бути цікавими для дитини, можуть на час забиратися й за необхідності знову вноситися в ігрову зону. В ігровій зоні не повинно бути захаращеності, надлишку іграшок і матеріалів. Батькам варто пам'ятати, що домашній ігровий простір – це особистий простір дитини, яким вона повинна володіти повністю. Це простір її свободи, її самореалізації. Можливість управління своїми речами сприяє формуванню в дитини вольового зусилля, самостійності й відповідальності.

Висновки з проведеного дослідження.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що особливої актуальності набуває проблема якісної організації домашнього ігрового простору дитини дошкільного віку. Варто сприяти розумінню батьками того, що організація домашнього ігрового простору в дитячій кімнаті впливає на розвиток руху, гри, тілесності, активної життєвої позиції, цікавості й радості творчості дитини дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Зростити моральну особистість – головна турбота. *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 6–8.
2. Карабаєва І.І. Особливості визначення рівня сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників. *Актуальні проблеми психології*. Київ : ТОВ «Срібна хвиля», 2016. Том. IV. Вип. 12. С. 62–74.
3. Качук О.Н. Специфіка організації предметно-ігрового середовища в контексті сенсорного розвитку дітей раннього віку. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/kachuk.pdf>.
4. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище: європейський досвід та новітні підходи. *Палітра педагога*. 2001. № 4. С. 11–13.
5. Монтессори М. *Помоги мне это сделать самому*. Москва : Карапуз, 2000. 273 с.
6. Паніна С. Партнерські стосунки в системі «дитини-батьки-вчитель» як чинник гармонійного розвитку учнів. *Початкова школа*. 2018. № 9. С. 45–48.
7. Петровский В.А. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении. Москва, 2003. 211 с.